

Ivan Viđen

studijska grupa: povijest umjetnosti i arheologija

Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić, Dubrovačka vlastela između roda i države. Salamankezi i sorbonezi,

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za
povijesne znanosti u Dubrovniku,
Zagreb–Dubrovnik, 2005.,
232 str.

Iz tiska nedavno izašla knjiga Stjepana Ćosića (ravnatelj Hrvatskog državnog arhiva) i Nenada Vekarića (voditelj Akademijinog Zavoda za povijesne znanosti u Dubrovniku) *Dubrovačka vlastela između roda i države* s podnaslovom *Salamankezi i sorbonezi* obrađuje jednu od najzanimljivijih, a svakako i manje obrađivanih, pojava hrvatske povijesti novoga vijeka – dubrovačku vlastelu.

Budući da je dubrovačka aristokracija bila kamen temeljac Republike i jedini nositelj njezina suvereniteta, bilo kakvo obrađivanje te teme plijen našu pažnju, pogotovo ako se radi o jednoj temi koja do sada nije bila sustavnije znanstveno obrađivana.

Svima su, u osnovnim crtama, poznata ustavna načela male jadranske republike i mehanizmi funkcioniranja njezine stabilne impersonalne vlasti. Do sada je također bilo poznato i to da su među dubrovačkom vlastelom postojale dvije struje neformalnih naziva: salamankeška (konzervativnija) i sorboneška (liberalnija) za koje se smatralo da su nastale nakon Velike trešnje 1667. godine kada su u red vlastele primljene neke građanske obitelji koje su, kako se do sada općenito uzimalo, bile sorboneške, uz one starije vlasteoske domove koji su bili salamankeški. Te dvije struje međusobno su se nadmetale za premoć u tijelima Republike, rodbinski se ne mi-

ješajući. Ova knjiga, međutim, iz temelja mijenja ovu predodžbu.

Autori su svojim desetogodišnjim radom, na temelju iscrpnog proučavanja izvora i literature, iznijeli i dokazali tvrdnju da je raskol patricijata počeo već krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća dvama, na prvi pogled nepovezanim događajima: ubojstvom diplomata Frana Gondole (Gundulića) 1589. godine i »Velikom zavjerom« nekoliko plemića 1610./12. godine, a da je nakon potresa 1667. godine taj unutarstaleški sukob ušao u svoju daljnju fazu i bio je osnovni izvor političke dinamike sve do pada Republike 1808./15. godine. Događaji su tekli otprilike ovako: Marin Andrijin Bobali (Bobaljević) ubio je u jednom sukobu uglednog diplomata Frana Gondolu (Gundulića) 1589. godine. Kažnjen je progonstvom zajedno s bratom Mihom, i u Italiji gdje se skrasio, bio je mecena (npr. Orbinijevu *Kraljevstvu Slavena*) i bavio se književnim radom. Budući da su ubojica i ubijeni bili u složenim rodbinskim i tazbinskim vezama (Gondola je bio muž Bobaljeve sestrice), stvorila su se, logično, dva oštro suprotstavljena tabora. Ubojica se za vrijeme svog boravka u Italiji s nekolicinom svojih istomišljenika uključio u protuosmanske planove savojskog vojvode Karla Emanuela I. koji su se, nadahnuti katoličkom obnovom i pod okriljem španjolskih Habsburgovaca, uključili u plan invazije na istočnojadransku obalu i oslobođenje balkanskih naroda

od osmanlijske vlasti. Iz njihove perspektive Dubrovnik se činio kao idealni most prema Istoku i logistička baza potencijalnih ustanika. Naravno, bilo je to u suprotnosti s vanjskom politikom dubrovačke neutralnosti i *statusa quo*, pa je stoga ubojica Bobali, sada već zavjerenik, trebao pripremiti teren za invaziju, jer je u slučaju uspjeha akcije vidio potencijal za proširenje dubrovačkog teritorija i moći, kao i za osobnu reafirmaciju. U kolovozu 1611., kada su obojica braće Bobali već bili umrli u progonstvu, ali su njihove ideje nastavili njihovi istomišljenici Marin Resti, Jakov Resti, Jakov Giorgi i drugi, u dubrovačke je vode uplovio jedan ratni jedrenjak kao prethodnica opisanog poduhvata. Dubrovačka vlada, naravno već poslovično dobro obaviještena o svemu, uhitila je zavjerenike i njihove pomagače i stavila ih u tamnicu. U sudskom procesu koji je nešto kasnije započeo iskristalizirale su se rodovske podjele (»zavjerenici« i »čuvari poretka«) koje su bile zadane već dvadesetak godina ranije, što je utjecalo na tijek i ishod suđenja. Naposljetku, bez obzira na to što su osuđenici pobjegli iz zazidanih tamnica u Italiju i bez obzira na napetost u samome gradu i škakljivu vanjskopolitičku situaciju koja je potrajala nekoliko godina, može se reći da je glavna opasnost izbjegnuta, te je slučaj nešto kasnije bio zaključen.

Stvar koja je naizgled bila riješena, bila je temelj unutarstaleške rodovske podjele koja je trajala idućih dva stoljeća, jer su dva tabora događajima oko »Velike zavjere« bila definirana i politički i obiteljski. Dok je u događajima nakon ubojstva Frana Gondole 1589. prevladala struja kojoj su pripadali rodovi žrtve, u događajima koji su se odvijali tijekom »Velike zavjere« dvadesetak godina kasnije, prevladala je suprotna struja, koja je one ranije »izbacila iz igre«. Tako da tu leži ključ zašto je, da navedemo samo najočitiji primjer, obitelj Gondola (Gundulić) sve do pada Republike obavljala najmanje državnih službi.

Te dvije frakcije nisu se srođivale ni ženidbenim vezama, tako da je raskol bio potpun, a proširen je agregacijom nekoliko građanskih obitelji nakon katastrofalnog potresa 1667. godine kada je poginuo značajan broj vlastele. Otad su se »pobijedeni« vlasteoski rodovi miješali samo s novima, a zahvaljujući strogoj endogamiji unu-

tar vlasteoskog staleža, broj onih koji su ostali »čisti« s vremenom se sve više smanjivao, jer je »salamankez« sa svakom ženidbom van svoga kruga postajao »nečist«. Sukob koji je nastao u obitelji i širio se rodbinskim vezama dalje, stvorio je dakle endogamiju u endogamiji.

U ključu tako definiranih rodovskih podjela ova knjiga uspostavlja potpuno nova iščitavanja djelovanja mnogih poznatih osoba i njihovih djela. Tako, naprimjer, o utjecaju isusovačkoga reda u političkim događajima, o Orbinijevoj knjizi kao o ideološkom panslavističkom tekstu, o tome zašto se Ivan Gundulić (pripadnik poraženog klan) bavio književnošću na način na koji se bavio i što u *Dubrovci* nitko do sada nije primijetio, kako je *Osman* ustvari kritika monarhijskog samovlada, kako se u spjevu *Pavlimir* Gundulićeva rođaka Junića Palmotića veliča stari republikanski egalitarizam narušen navedenim događajima, kako se u djelu Vladislava Menze (Menčetića) posvećenom Petru Zrinskom *Trublja slovinska* također vide posljedice ove političko-rodovske podjele, kao što su vidljive i u spjevu Jaketa Palmotića Dionorića *Dubrovnik ponovljen*, kako je obitelj Caboga (Kabužić) prešla u kritičnom momentu iz salamankeškog u sorboneški tabor, tko je u ustanku protiv Francuza 1814. kako postupio i zašto itd.

Upravo zato ova će knjiga postati nezaobilazno štivo ne samo povjesničarima, već i povjesničarima umjetnosti, povjesničarima kulture, povjesničarima književnosti, ali i svima koji se budu upustili u proučavanje dubrovačke prošlosti. Pokazuje se da više nije svejedno tko je kome bio brat, rođak, šogor, susjed, kum; štoviše bilo je to upravo od presudne važnosti za privatno i javno djelovanje većine osoba koje smo do sada promatrali bez tog rodovskog i unutarstaleškog konteksta. Autori su mogli iznijeti i dokazati ove tvrdnje baš zato jer su jedini cjelovito i studiozno pristupili istraživanju konteksta i izvora, prvenstveno matičnih knjiga (možemo zamisliti koliki je bio posao pregledati dvadesetak raznih matica za dvjestogodišnje razdoblje i izraditi sve geneaološke tablice, kao i »pročešljati« gotovo sve ostale arhivske serije dubrovačkoga arhiva), premda su se neki autori već prije fragmentarno dotaknuli nekih od problema ove tematike

(npr. S. P. Novak u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*). Dovoljno govori podatak da ova tvrdo ukoričena knjiga velikoga formata, opsega 232 stranica sadrži 66 shema, 41 sliku, 22 tablice i 5 grafikona, a naravno i grbove svih vlasteoskih obitelji, tako da gotovo nema stranice bez ilustracije. Knjiga je podijeljena u dvije cjeline različite naravi i metodologije: prvi dio »Raskol dubrovačkog patricijata« (str. 9-102.) sa svojim uvodom, 18 poglavlja i zaključkom koncizno iznosi i dokazuje prije spomenute tvrdnje, a drugi dio »Rodovi, casate, pojedinci« (str. 103-220.) statistički obrađuje podatke o 33 vlasteoska roda i detaljno i pregledno (uglavnom u shemama) donosi podatke o vrstama, broju i značaju službi što su ih obavljali pripadnici pojedinih rodova, tako da se na prvi pogled može uočiti koji je vlasteoski dom brojniji, koji utjecajniji, koji marginaliziran, kada koji izumire i slično. Knjiga je opremljena i opsežnim popisom izvora i literature, te sažetkom na engleskom jeziku.

Valja napomenuti da je ova knjiga samo jedna u nizu iznimno kvalitetnih i uspješnih publikacija izišlih iz renesansnog Sorkočevićevog ljetnikovca u Lapadu pod vodstvom Nenada Vekarića. Ovaj je Zavod, naime, u zadnjih desetak godina izdao preko dvadeset naslova iz dubrovačke povijesti, baveći se raznovrsnim temama, od demografskih, preko diplomatskih i pravnih, do proučavanja svakodnevnice; tako da možemo reći da je u posljednje desetljeće tiskano više knjiga nego od osnutka Zavoda (1949.) do devedesetih godina, a sve to uz redovito izlaženje *Anala* (u

kojima je prije nekoliko godina izišao jedan rad dvojca Ćosić-Vekarić vezan uz istraživanja koja su iznesena u ovoj knjizi), te organiziranje znanstvenih skupova (*Okvir slobode* Z. Janeković Römer, *Pod plaštem pravde* Nelle Lonze, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu* Vesne Miović, *Dubrovnik nakon pada Republike* Stjepana Ćosića, da spomenemo samo neke od već danas nezaobilaznih naslova kako u znanstvenim, tako i u širim čitateljskim krugovima.). Kako je ironično napisao Hrvoje Ivanković smještajući ove impresivne brojke u kontekst trenutnog *imagea* Dubrovnika kao predivne, ali skupe i površne *jet-seterske* destinacije: »Ne treba dakako očekivati da će izdanja Zavoda u budućnosti dobiti publicitet približan onome koja dobiva svaka jahta što se s poznatijim putnicima usidri u dubrovačkom akvatoriju, no ipak je utješno znati kako se u nekom tiho i ugodnom zakutku dubrovačkog ambijenta kriju ljudi koji temeljito i uporno rade na daljnjem upoznavanju i valoriziranju one povijesti i duha što su, u krajnjoj konzekvenci, taj grad i učinili tako atraktivnim«. Možda bi sada bilo vrijeme da netko duboko i temeljito obradi segment likovne baštine dubrovačke vlastele jer do danas nemamo niti jedne cjelovite studije o dubrovačkoj heraldici, da navedemo samo jedan od najočitijih primjera.

Knjiga Stjepana Ćosića i Nenada Vekarića zaključno, nema sumnje, postat će nezaobilazna lektira povjesničarima zbog svoje metodologije, iznešenih novih spoznaja, konciznosti i preglednosti.

PRO TEMPORE

časopis studenata povijesti

Zagreb, 2005.

PRO TEMPORE

Časopis studenata povijesti
godina III., broj 3, Zagreb, siječanj 2006.

Glavna i odgovorna urednica
Maja Crnjac

Uredništvo
Ivan Basić, Maja Crnjac, Goran Miljan, Tin Pongrac, Jasmina Skočilić

Grafički urednik
Robert Borenić

Lektura i korektura
Jasna Šarić, Maja Crnjac

Prijevodni sažetaka na engleski jezik
Branimir Bekavac

Izdavač
ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti

Tisak
Profil International

Naklada
500 primjeraka

Izdavanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i izdavačke kuće Profil International. Klub i uredništvo ovim putem im se zahvaljuje.

Adresa uredništva: ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
E-mail: isha-zg@net.hr

Srdačno zahvaljujemo izdavačkoj kući Profil International na susretljivosti i financijskoj potpori u tiskanju ovoga broja.